

Mələk Vasif qızı Süleymanova⁹⁶
NAĞI NAĞIYEVİN HEKAYƏLƏRİ

Azərbaycan ədəbiyyatına nasir, dramaturq, tərcüməçi, redaktor, quruluşçu rəssam, pedaqoq, maarifçi, ictimai xadim kimi daxil olan Nağı Nağıyevin yaradıcılığı sovet dövrünə təsadüf etsə də, ideologiyadan deyil, həyatdan, mənəviyyatdan qidalanmışdır. Bu məqalədə yazıçının ciddi həyati müşahidələri, gerçəkliyə sədaqəti, şəxsiyyət və onun daxili aləminə marağı, əxlaqi-mənəvi sosial konfliktlərin ictimai köklərinə diqqəti, həyatın neqativ hallarının tənqid və təhlili əsasında yazdığı hekayələrinin əsas xüsusiyyətlərindən danışılır.

Azərbaycan nəsrində öz imzasını bitkin əsərləri ilə əbədiləşdirən N.Nağıyev repressiyanın, müharibənin, quruluşun dəhşətini görmüş, acılarını yaşamış, dəfələrlə haqsızlıqla üzlənmiş qələm sahiblərindən biri idi. Mehriban, humanist, mərhəmətli, gözəlliyə aludə bir insan olan N.Nağıyevin yaradıcılığı dövrün çətinliklərinə baxmayaraq, mənəvi gözəlliyi, insanlığın məhəbbətini, cəmiyyətin saflığını qorumaq uğrunda aparılan yazıçı mücadiləsidir. O, həmişə əsərlərində özünü ifadə edib. Bu əsərlərin hər sətrinin arxasında onun öz daxili dünyası, parlaq, mərd, sözübütv, namuslu, dostluqda möhkəm, sədaqətli, vətəndaş təbiətli, şəxsi mənafe güdməyən, vüqarla yaşayan, səmimi, qürurlu insanın şəxsiyyəti görünür. Onu heç kəsə bənzəməyən öz mövzuları, həyat hadisələrinə öz yanaşma yolu və üslubu var.

Onun nəsr əsərləri: romanları, povestləri, hekayələri, xatirələri, oçerkləri, miniatür yazıları öz orijinal və mühüm keyfiyyətləri ilə nəsrimizin məzmun, mövzu, ideya, problematika, xarakter, tip və obrazlar baxımından yetkinləşməsində əvəzsiz mövqe qazanmışdır. O, müasirliyi həssas yazıçılıq intuisiyası ilə duyub, gələcəyi düşüncəsində qurmağı bacaran, romantik münasibətlə realist həyat gerçəkliklərinin sintezini uğurla yarada bilən sənətkarlardan idi.

Hekayə janrının bədii-estetik prinsipləri epik növün digər janrlarının poetik imkanlarından seçilir. N.Nağıyev hekayələrində kiçik obrazlarla böyük mənəvi dünyalar yaradır. Bədii söz vasitəsilə gerçəkləşən obrazlar həyata baxışı, davranışı və düşüncə tərzini yadda qalır, kiçik bir detal, yaxud epizoddə qəhrəmanların şəxsi taleyi, həyata, cəmiyyətə baxışı müəyyən olunur. İdeoloji qadağalar yazıçını müəyyən çərçivələrlə məhdudlaşdırsa da, o, hekayələrində müəyyən mənada həyatı ziddiyyətləri ilə qələmə almağa, təsvir etdiyi insanı daxili aləmini bütün çalarları, tərəddüdləri, zəifliyi ilə göstərə bilməyə nail olmuşdur. **Onun hekayələrində əsas xüsusiyyət oxucunu dərinlən düşündürmək, insanın hislərinə hakim kəsilmək, onu mənəvi gözəllik aləminə aparmaqdır. Burada elə bir kövrəklik, rahatlıq, ecazkarlıq var ki, hadisələrin sonu oxucunu həmişə intizarda saxlayır**

Bu janrdə yığcamlıq əsas şərtlərdəndir. Buna görə də hekayədə portret digər janrlardakı portretlərdən əsaslı şəkildə fərqlənir və yadda qalır. N.Nağıyev hekayə yaradıcılığında bu janr özünəməxsusluğunu nəzərə almaqla obrazların fərdi xarakterə uyğun səciyyəvi portretlərini yaratmağa çalışmışdır. Yazıçının bir çox hekayələrində əsas obrazların zahiri portretlərindən daha çox onların mənəvi-psixi inkişaflarına diqqət yetirilir, iç aləmlərindəki dəyişiklik əsasında oxucu təsəvvüründə canlanan portretləri dolğun mənə kəsb edir.

N.Nağıyevin yaratdığı obrazlar özünəməxsus psixoloji aləmi, fərdi taleyi, həyat və düşüncə tərzini olan insanlardır. Bu insanlar bəşəriyyətin həlledici məqamlarında təsvir olunan mühüm şəxsiyyətlər deyil, öz həyatının dönüş nöqtəsində sarsıntılı, iztirablı seçim etmək iqtidarında olan adi insanlardır.

Ədibin kiçik həcmli əsərlərində adi insanın bu böyük daxili təlatümlərinin təsviri onun ədəbi nailiyyətidir. Problemin təsvirində yazıçı obrazların yaşını, həyat təcrübəsini, səviyyəsini, maraq dairəsini, cəmiyyətdəki mövqeyini və s. nəzərə almışdır. Onun hekayələrindəki gəncin, yaşlının, uşağın, qadının, savadlı və savadsızın, dost və düşmənin və s. bir-birindən fərqli, müxtəlif insanların olduğunu görmək çətin deyildir. Bir sözlə, yazıçı bir-birinə bənzəməyən müxtəlif xarakterli obrazlar qalereyası yaratmağı bacarmışdır.

N.Nağıyevin nəsr əsərlərində də el-oba qoxusu, milli heysiyyət, etnik təfəkkür və təəssübkeşlik təravəti hiss olunmaqdadır. Buna görə də əsərlərinin milliliyi ilk növbədə onun "mən"lik şüurunun göstəricidir. O, bütün yazdıqlarında məhz bu danılmaz hislərin daşıyıcısı kimi çıxış edir. Ədibin əsərlərində insanın mənəvi-psixoloji durumunun təsviri zamanı milli dəyərlərin təzahürünə dair səciyyəvi nümunələr mövcuddur. Əxlaqi-tərbiyəvi, ailə-məişət, mənəvi dəyərlər, valideyn-övlad münasibətləri mövzusunda yazılmış "Ata dərdi", "Məni bağışla", "Atalar", "Çətin məsələ", "İki görüş" hekayələrindəki obrazların milli mentalitetə sadıqlığı onların bütöv portretlərində əsas əlamət kimi nəzərə çarpır.

Yazıçı bu hekayələrdə obrazın konkret məqamda mənəvi-psixi özəlliklərini təqdim etməklə iç dünyasını canlandırmış və bununla da onun psixoloji durumunu təbii çətdirə bilmişdir. Burada oxucunun diqqətini ailə-məişət zəminində yaranmış dramatism daha çox cəlb edir və əsər müəllifin həmin dövrdə hadisə və obrazlara yanaşması, insan psixologiyasının dərinliklərinə nüfuz etməsi tamamilə fərqli planda ortaya çıxması ilə diqqəti cəlb edirdi.

Müxtəlif peşə sahiblərinin obrazını yaratmaq, yaratdığı surətlərin sənətinə nüfuz etmək, ən xırda cəhətlərinə qədər təsvir və tərənnüm onun yaradıcılığının leytmotividir. "Axtaran tapar" hekayəsində Azərbaycan torpağının gözəlliyi, şairənəliyi ilə yanaşı kənd adamları, onların əməlləri, uzaqgörənliyi, yeniliklər uğrunda elm adamları ilə birlikdə mübarizələri realist planda təbii münasibətlərdə canlandırılmışdır. Zəngin həyat təcrübəsi olan, "Məni səksənə yaxın sinnim var. Burada oturanların hamısı məndən azı 20 yaş kiçikdir. O şeylər ki, mənə yadıma gəlir, bunların heç biri nə görüb, nə də bilir" (6, 75),- deyən Alı dayının əvvəlcə inandırıcı görünməyən nüdrük məsləhəti ilə yeni əkin sahələrinə Qoşubulaqdan çox çətinliklərə baxmayaraq, su gətirilir.

⁹⁶ BDU, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru. melek.suleymanova@yandex.ru

“Qoçaq adamlar həmişə çətin işin dalınca gedərlər, çünki asan işi hamı bacarar. İgid odur ki, çətin işin öhdəsindən gələ!” (6, 72). Hekayədə həm də elin elmi, təcürbi, əməli birliyi, vahid məqsəd, xalqın mənafeyi naminə elliklə mübarizə ön plana çəkilir.

“Məhəbbətini aparacağam” hekayəsində söhbət elmə, sənətə, peşəyə, vətənə, insana məhəbbətdən gedir. Neftçi Səmədin əmək və həyat fəaliyyəti əsasında qurulan süjet xətti oxucuya öz təfəkküründə qəlbi sevgi ilə dolu olan böyük insan obrazı modelini yaratmağa imkan verir. “O, Bakı - Tbilisi qaz kəmərinin gücündən, bu işin təşkilindən, xətti irəlilədikcə yerlərini tez-tez dəyişmələrindən, çəkdikləri əziyyətlərdən ətraflı danışdı. Bu kəmərin keçdiyi yerlərin təbiətini, gözəlliyini, rayonlarda camaatın onlara necə hörmət elədiyini qərribə bir şövqlə danışdı. ona qulaq asan nabeləd adam belə Səmədin Azərbaycanı necə sevdiyini, onun təbiətinə necə məftun olduğunu dərhal hiss edərdi” (6, 139). Şagirdi Nəcəfin uğurlarına uşaq kimi sevinməyi, ona atalıq, ustalıq qayğısı göstərərək həyatın çətinliyindən üzüağ çıxarması da Səmədin əsl insani keyfiyyətlərindəndir.

“N.Nağıyev uzun müddət maarif sahəsində çalışıb, bilavasitə gənc nəslin tərbiyəsi ilə məşğul olub. Buna görə də əsərlərində tərbiyə və təhsil məsələlərinə geniş yer vermişdir. Hekayələrində valideyn qayğısından, uşaqların tərbiyəsinin ciddi nəzarət altında saxlamaqdan geniş söhbət gedir, ...insana mərhəmət qırmızı xətlə keçir” (1).

Bir çox əsərlərində diqqəti cəlb edən əsas məsələ N.Nağıyevin zəngin dünyagörüşü, biliyi, elmi, həyatın, təsərrüfatın hər sahəsinə bələdliyi diqqəti cəlb edir. O, əsərlərində gah dərin təfəkkürlü geoloq, alim (“Yer altında”, oçerkləri), gah aqronom (“Həsərət”), gah istehsalçı (“Fəhlə ürəyi”, “Məhəbbətini aparacağam”), gah mahir ovçu (“Ovçunun xatirəsi”), gah müdrik el ağsaqqalı (“İki görüş”, “Atalar”), gah döyüşçü (“Ordenli uşaq”), gah təhqiqatçı (“Qaranlıq qovuşanda”) və s. kimi oxucunun diqqət və təəccübünü qazanır. S.Rəhimov yazırdı: “O, qələmə aldığı mövzuları, təsvir etdiyi hadisələri elə real, inandırıcı yazır ki, oxuyarkən deyirsən: “Nağı müəllimdir, Nağı ovçudur, Nağı aqronomdur, hərbiçidir, həkimdir və s... Yoxsa bu həyatı belə təsvir edə bilməzdi. Hekayədə (“Ovçunun xatirəsi”): “İlxıda aygır, ov sürüsündə təkə” misalı gətirilir...”Görürsən ki, sürü otlayır, amma biri dikdə dayanıb keşik çəkir. Buna təkə deyirlər”. Hekayədə belə təfərrüatların göstərilməsi sübut edir ki, yazıçı nə yazdığını bilir, həmin həyata bələddir, addımlarını düz atır” (7). Hekayədə təbiətə məhəbbət də ön plana çəkilir: “Biz gör nə qədər zalım məxluquq! Öz zövqümüzü, öz nəfsimizi təmin etmək üçün qan axıdırıq!” (6, 15).

Şəxsi həyat materialı əsasında yazdığı “İki görüş” hekayəsində gəncliyi, vətənin gələcəyini doğru yola yönəldən, onların səhvlərinə biganə qalmayan müdrik el ağsaqqalının bədii obrazını görürük. Finalda islah olunan gəncin dilindən deyilən: “Siz məni uçurumdan qaytardınız. Həmişə sizi yada salanda öz-özümə deyirəm: “Zəhmət özümünə, səbəbkər o kişidir!” Xeyirxahlıq nə yaxşı şey imiş! Bəlkə də siz məni başa salmasaydınız...

...Mən də qışqırıram ki, ey yeniyetmələr, şəhərə gələndə mənim səhvlərimi təkrar etməyin!” (6, 103).

“Qərribə bir təsadüf” hekayəsində hər zaman vəzifəsinə görə başqalarına haqsızlıq edən məmurun etirafı daha çox diqqəti cəlb edir: “Aman, Allah! Mən xəcalətimdən, vicdan əzabından boğularkən bu məndən nə istəyir? Of, ürəyim sancır! ...Axı mən o ürəkləri sağaldan, insanlara yeni həyat verən professorun yanında üzüqarayam, Sərvinaz, üzüqara!” (6, 12). Eyni məzmunlu nitqi “Məhəbbətini aparacağam” hekayəsində gənc Nəcəfin dilindən oxuyuruq: “...Qalib işləyəcək, həmişə də qabaqcıl olmağa çalışacağam. Sizi əmin edirəm ki, buradan anamın yanına iki şey aparacağam: bir həmişə sizi alnı açıq edən sənətinizi, bir də əsl insan məhəbbətinizi! Bunları mən ömrüm boyu hər şeydən uca tutacağam!” (6, 148).

C.Cavadov yazır: “İki tale”, “Qərribə bir təsadüf”, “Məni bağışla”, “İki görüş”, “Çətin məsələ”, “Ata dərdi” və başqa hekayələrində yaradılan obrazlar Nağı qələminin kövrəkliyini, qəzəbini xatırladır. O, müasirlərini xeyirxah, mənəvi cəhətdən sağlam, əməksevər, gözütöx, təmiz əxlaqlı, fədakar, sözündə sədaqətli, doğruçu, hər hiyləyə, sözə aldanmayan adamlar kimi görmək istəyir” (2).

N.Nağıyev hekayələrində yaratdığı obrazlar aləminin daxili yaşantılarının, onların müəyyən situasiya fonunda gerçəkləşən psixoloji durumunun təqdimində müəllif şərh və ya təsviri, dialoq, monoloq üsuliundan istifadəyə geniş yer vermişdir. Müəllif şərh və ya təsvirində əksini tapan bədii vəziyyət vasitəsilə obrazın daxili yaşantıları, şəxsiyyətin fərdi taleyi zahirə çıxır, müxtəlif xarakterə, özlərinə məxsus fərdi cizgilərə, mənəvi-əxlaqi sifətlərə malik, müəyyən ictimai mühitlə, şəraitlə bağlı obrazların yaranmasına bədii zəmin yaranır. “Hekayəçi özü haqqında heç bir məlumat verməsə də, təhkiyəsində sosial tip kimi onun bir çox cəhətləri aşkar nəzərə çarpır. Nəzərə çarpan cəhətlərdən biri də hekayəçinin hadisəyə və personajlara münasibətidir. Daha doğrusu, dövrü, mühiti ilə onun dünyagörüşü, əqidəsi, inamı, həyat prinsipi və s. arasında tam uyğunluq vardır” (3, 19). Yazıçı şərhində müəllif bəzən oxucunu öz söhbətinə şərik etməyə, hadisə və obrazlara şahidlik etməyə çağırır. Hadisələrin iştirakçısı olan müəllifin dilindən danışılan “Atalar” hekayəsində bu şərhə rast gəlirik: “Mən Muradla oturanlar arasındakı söhbəti az qala eşitmirdim. Zehnimə məşğul edən bu idi: “Övladından şikayət edən valideynlər özləri müqəssir deyillərmi?” (6, 181). “Paxıllıq” hekayəsində: “Yəqin ki, paxıllıq haqqında az-çox eşitmisiniz. Ya da oxumusunuz... Paxıllıq cürbəcür olur. Məsələn: elə adamlar var ki, tanış, ya həmmyerlisi qiymətli bi şey alanda, təzə paltar geyinəndə, inəyi doğanda və bu cür işləri görəndə az qala bağı çatlasın, sağ-salamat ikən dərdə düşür, başlayır vurnuxmağa. ...Belə adam bir də görürsən, işini-gücünü buraxıb başlayır özgənin bəxtəvərliyi haqqında deyilməyə, öz taleyindən şikayətlənməyə, hətta paxıllığı bir az qəliz olanda hirsindən xəstələnir də...” (6, 197). Belə bir müəllif şərhinə Ə.Haqverdiyevin “Marallarım” silsilə hekayəsində rast gəlirik. Ümumiyyətlə, N.Nağıyev Ə.Haqverdiyev ənənələrindən, metodlarından yetərinə bəhrələnməmişdir. “Yaşlılar” hekayəsində də müəllif Adilə və Səlimənin təqdimatına bu cür başlayır: “...xasusiyətcə ağır, təcürbi, xeyirxahlığı sevən adamların dostluğu möhkəm olar, onlar bir-birinin sirtini bilir, sad gündə sevirlər, dərdinə şərik olar, bir sözlə, dostu ilə sevinər, gülər, əylənər, dostu ilə də kədərlənər... Adilə və Səlimə də belə dostlardan idilər” (6, 47).

Yazıçı əsərlərində həmçinin dialoq və monoloqların bədii imkanlarından məharətlə yararlanmışdır. Psixoloji durum, situasiya fonunda bədii təsdiqini tapan hadisə, vəziyyət və ya xarakterik insan obrazları, onların mürəkkəb və zəngin mənəvi

aləmi yazıcının hekayələrində, həmçinin dialoq vasitəsilə də reallaşır, danışıq prosesində onların xarakterləri haqqında təəssürat yaradılır.

Təhkiyəyə əyanilik gətirən, süjetə xüsusi dinamika verən dialoqun imkanlarından səmərəli şəkildə istifadə olunan hekayələrdə obrazlar bir-birlərinə yalnız informasiya ötürür, həm də verdikləri informasiyada xarakterlərinin müəyyən durum, situasiya fonunda səciyyəvi cəhətlərini ortaya qoyurlar.

N.Nağıyev "Görüş" hekayəsində qəhrəmanın daxili düşüncələri vasitəsilə onun psixoloji durumunu təhlil obyektinə çevirmişdir. Bunun üçün müəllif monoloqdan məharətlə istifadə etmişdir. "Zərifə fikirləşirdi: "Mən indi Vətən qarşısında utanmamaq üçün az-çox iş görmüşəm", - deyə bilərəm" (6, 65). Monoloq vasitəsilə müəllif obrazın daxili düşüncələrini, keçirdiyi sarsıntıları verərkən nəinki onun mövcud vəziyyətinin gərginliyini əsaslı şəkildə oxucuya çatdırmış, həmçinin onun xarakterinin görünməyən tərəflərini, daxili cizgilərini ustalıqla açmağı bilmişdir. «Nişanə» hekayəsində Saşanın daxili nitqi: "Birdən məni pis başa düşürlər... Acığıma gələr... Deməli, onlar əvvəlcədən danışmışlar..." (6, 112) obrazı tanımağa imkan yaradır.

Bu hekayələrin adları, təsvir olunan hadisələr, mövzunun əlvanlığı, gənclərin duyğu və düşüncələri o qədər səmimi, şirin və təsirli dillə qələmə alınmışdı ki, əsərdən ayrılı bilmirsən, onların həyatiliyinə, inandırıcılığınə, təbiiliyinə, qəhrəmanlarının reallığına heyran olursan. Bu əsərləri oxuduqca adama elə gəlirdi ki, hər gün rastlaşdığı, ünsiyyət bağladığı yüksək duyğulu, dəyanətli, mətanətli insanlarla görüşürsən.

Ümumiyyətlə, çoxcəhətli hekayəçilik texnikasına qabil olan N.Nağıyevin hekayələrinin qəhrəmanları həm müxtəlif taleli, fərqli güzəranlı, ümidli, yaşamaq həvəsli, mübarizə ehtiraslı, düşünmək qabiliyyətli, daxilən təkəməldə olan müsbət xarakterlər, həm də bir çox xoşagəlməz, şəxsi mənafeyini üstün tutan mənfi tiplərdir. Yazıçı bu obrazların dərini açır, zaman haqqında düşüncələrini təhlil edir, mühitin, insanlığın ona münasibətini göstərir. Dövrün inikası olan bu surətlərin hər birində zamanın müxtəlif səviyyəli düşüncə tərzini, adət-ənənəsi, bir sıra səciyyəvi təfərrüatları öz təcəssümünü tapmışdır. Yazıçı əsərlərində insan mənafeyininə daha dərinliklərinə nüfuz etməyə, mürəkkəb psixoloji vəziyyətlərlə hadisələrin harmoniyasını yaratmağa nail olmuşdur.

Zəngin həyat müşahidəsi, qüdrətli bədii təxəyyülü nasirin əsərlərində təbiiliyin, həyatiliyin əsasını təşkil edir. Sadə əhvalatlarda ciddi ictimai mətləblərə toxunmaq, bununla da işıqlı ideallarını ifadə etmək bacarığı N.Nağıyev realizminin əsas xüsusiyyətlərindəndir.

Təhlili verilən əsərlərdən aydın olduğu kimi, bir-birinə zidd qütblərə bölünmüş ictimai varlığın inikası, tipik surətlərin təsviri, cəmiyyətdəki əksliklərin göstərilməsi N.Nağıyevin sağlam qayəli yaradıcılığının qüvvətli keyfiyyətlərindən biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Arpaçaylı A. Səmimi yazıçı // Azərbaycan qəzeti, 1 avqust 1990.
2. Cavadlı C. Ədibin xatirəsi // Ədəbiyyat və incəsənət qəzeti, 24 avqust 1990
3. Məmmədov A. Nəsrin poetikası (XIX əsrin II yarısı). Bakı: Elm, 1990, 135 s.
4. Nağıyev N. Əsərləri, 3 cildə, I cild, Bakı: Şirvanşir, 2009, 441 s.
5. Nağıyev N. Əsərləri, 3 cildə, II cild, Bakı: Şirvanşir, 2009, 441 s.
6. Nağıyev N. Əsərləri, 3 cildə, III cild, Bakı: Şirvanşir, 2009, 441 s.
7. Rəhimov S. Zəhmətkeş yazıçı // Bakı qəzeti, 5 iyun 1968.

Açar sözlər: XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı, N.Nağıyevin hekayələri, epik təsvir

Ключевые слова: Азербайджанская литература XX века, рассказы Н.Нагиева, лирическое описание

Keywords: Azerbaijan literature, prose-writer, story

РАССКАЗЫ НАГИ НАГИЕВА

Резюме

Несмотря на то, что деятельность Наги Нагиева вошедшего в Азербайджанскую литературу как прозаик, драматург, переводчик, редактор, художник-постановщик, педагог и общественный деятель охватывает советский период, она подпитывалась жизнью и морально, а не идеологией того времени.

В этой статье идет речь об основных особенностях его рассказов которые были написаны на основе его серьезных жизненных наблюдений преданности интереса к личности и его внутреннему миру, внимания к социальным корням нравственно-духовных конфликтов, критики и анализа негативных обсеятельств жизни.

NAGA NAGIEV 'S STORIES

Summary

Naghi Naghiyev was known as a prose-writer, playwright, translator, editor, stagepainter, pedagogue, educationist, public man. Though his creative activity happened in the time of the Soviet Power his works dealt with not the ideology of his time but the real life, morality.

This article deals with his strict vital observations, faithfulness to reality, interest to the personality, his inner world, morality, attention to the sources of social conflicts, criticism and analysis of negative cases of the life around. All these were the specific features of his works. I tried to analyse his creative activity in this article.

RƏYÇİ: dos. E.Vəliyeva